

ZENEI NEVELÉS A BÖLCSŐDÉBEN, NAPJAINKBAN

Előadás: „In memoriam Forrai Katalin – Nagy elődök nyomában a 21. században”

I. Kisgyermekkorai Zenei Nevelési Konferencia

Kecskemét, 2012. november 9.

„Van-e szebb hivatás, mint új kertbe az első jó magot vetni?”

(Kodály: Visszatekintés II. 1974. 494.)

Tisztelt Konferencia! Kedves Igazgató Úr! Kedves Kollégák!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a kisgyermekkorai zenei nevelésről szóló Konferencián a bölcsődei területet képviselhetem. Engedjék meg, hogy néhány gondolatot mondjak magamról, a munkámról.

Szegedről jöttem, magyar-ének-zene szakos tanár, pedagógia szakos előadó vagyok. Pályámat általános iskolai tanárként kezdtem, tanítottam Pusztamérgesen, majd Szegeden egy általános iskolában. 25 éve dolgozom a bölcsődei területen, szaktanácsadó vagyok a Dél-alföldi Regionális Módszertani Bölcsődében. Régiómban több mint 120 bölcsőde, közel 5 ezer férőhely biztosít napközbeni ellátást, nevelést, gondozást. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzat 15 bölcsődéjében kb. 1000 gyermeket nevelünk évente. Ez a korosztály 30%-a, ami megfelel a lakossági igényeknek és az európai unió elvárásainak. Mint vizsgálónok és szakértő sok bölcsődét megismerhettem országszerte. Előadásomat a bölcsődékben tett szakmai látogatások, megfigyelések tapasztalataira építem.

Módszertani intézményként **célunk, feladatunk** a szakmai értékek megőrzése és továbbadása, a kialakult jó gyakorlatok megerősítése, az új módszerek és tevékenységformák bevezetése, a kisgyermeknevelők és a szülők szemléletének formálása. Munkámnak egy része a zenei neveléssel való foglalkozás, és ez nagyon közel áll a szívemhez. Ebben bizonyára nagy szerepe van a gyermekkorai élményeknek, a szülői háznak, ami érzékeny, befogadóvá tett a művészetek, a zene iránt. Falun születtem és nőttem fel, mesés világ, zene vett körül, bár szüleim nem zenetanárok. A sokféle hang között a legszebb édesanyám és nagyanyám éneke volt. Énekeltek, ha örömük, ha bánatuk volt, ha dolgoztak, ha játszottak velem. És játékra mindig volt idő. Akkoriban még nem volt televízió, de volt rádió, és benne délelőttönként szólt az „Óvodások Műsora”, **Forrai Katalin** vezetésével. Szerencsés embernek tartom magam, hogy amikor 1987-ben a bölcsődékhez jöttem dolgozni, személyesen is megismerhettem Forrai Katalint – mindannyiunk Kati nénijét –, aki 1971-től tudományos munkatársként dolgozott a BOMI-ban (Bölcsődék Országos Módszertani Intézete). Kutatásokat végzett, azt vizsgálta, hogyan hat a zenei nevelés a gyermekek fejlődésére születéstől három éves korig. Képzéseken, továbbképzéseken tanította a zenei nevelés módszertanát a gondozónőknek. Fáradhatatlanul munkálkodott azon, hogy ebben a fogékony korban gyermekeink a legmegfelelőbb zenei nevelést kapják, hogy **a bölcsődében mindennapos lelki táplálék legyen a zene, a tiszta forrásból merített játékos mondóka, gyermekdal.** Elhivatottan harcolt azért, hogy a gondozónőképzésben méltó helyre kerüljön a zenei nevelés, és az életkort jól ismerő pedagógusok oktassanak. Számtalan elfoglaltsága mellett mindig különös gondot fordított a bölcsődei gondozónőkkel való foglalkozásra. Varázslatos személyiség, kiváló pedagógus volt! Óráin nemcsak a zenei nevelésről tanultunk, de humánus magatartást, nemes alázatot, tapintatot, igényességet, és optimizmust is. Arra tanított bennünket, hogy a zene által bensőségebb, szeretetteljesebb kapcsolatokat alakíthatunk ki a gyerekekkel, hogy nemzedékeket tehetünk érzelmileg, emberileg gazdagabbá. Közvetlenül, derűsen játszott velünk, módszereivel mintát adott a gyerekekkel való foglalkozáshoz. Sokszor hangoztatta, hogy rajtunk, „kisgyermekpedagógusokon” múlik minden, hogy „kapuőrök” vagyunk! Akik ismertük, soha nem feledjük kedves arcát, ragyogó mosolyát, szeretetteljes tekintetét, bátorító szavait. A legszebb hivatáshoz, a kisgyermekneveléshez adott számunkra életre szóló útmutatást, szilárd, követhető mintát.

Mit jelent napjainkban a zenei nevelés a bölcsődében? Miért fontos, hogy énekeljünk a gyerekeknek?

A korai életszakaszban a zenei nevelés alapozó jellegű, legfontosabb **célja** az örömszerzés, a gyermek figyelmének, érdeklődésének felkeltése, a fogékonyság kialakítása, az ízlés formálása, az érzelmi intelligencia fejlesztése.

„A zenei nevelés feladata a bölcsődében, hogy a gyermeket a magyar mondókákkal, énekes játékokkal megismertesse, a dalolással kedvet keltsen és mintát adjon az önkéntes utánzásra, a spontán dúdolgatásra, énekelgetésre: a gondozónő az énekhez tartozó ismétlődő játékmozdulatokkal összerendezett mozgásra készítse a gyermeket, fejlessze ritmusérzékét, és énekelgetéssel olyan légkört teremtsen, amelyben a gyermek jól érzi magát és maga is szívesen hangicsál.” – írja Kati néni „Ének a bölcsődében” c. könyvében. (FORRAI, 1986: 9.)

A bölcsődei csoportokban végzett megfigyelések napjainkban is igazolhatják kutatásaink eredményét a gyermekek zenei megnyilvánulásairól és a gondozónő (manapság kisgyermeknevelő a hivatalos megnevezés) feladatairól. Tapasztalhatjuk, hogy azokban a csoportokban, ahol gyakori az énekszó, derűsebbek, nyugodtabbak a gyerekek: keveset sírnak, aktívan játszanak, nyugodtan alszanak: fejlődésük egészséges, kiegyensúlyozott. Ott, ahol gyakori a zenei kezdeményezés, több hangot adnak a gyerekek, több a ritmikus tagolt hang, az énekelt szöveg, barátságosabbak egymással, több a pozitív érzelmi reakció, az empátia megnyilvánulása. A kisgyermeknevelő énekhanga utánzásra, beszédre, hangadásra, önkifejezésre, mozgásra ösztönzi a gyermekeket. Az énekes légkör elősegíti a **derűs nevelői légkör**, a meghitt személyes kapcsolatok kialakítását.

A zenei nevelés olyan erő, amely által a személyiség és a közösség is formálódik, gazdagodik: érvényesül a **zene transferhatása**.

Kodály azt írja: *„...a zenével nemcsak zenét tanulunk. [...] az ének felszabadít, bátorít, gátlásoktól, féltékenységtől kigyógyít. Koncentrál, testi–lelki diszpozíciót javít, munkára kedvet csinál, alkalmasabbá tesz, figyelemre, fegyelemre szoktat, egész embert mozgat, nem csak egy részét. [...] Fejleszti a közösségi érzést. Kifejleszti a csírájában minden emberben meglévő zeneérzékét, s ezzel megadja a zenei műveltség alapját, amivel azután szebbé, gazdagabbá teszi egész életét.”*(KODÁLY, 1974: I. 304.)

Kodály alapvető gondolata, hogy a zenei nevelést a korai életszakaszban, a gyermek születése előtt, sőt, az anya születése előtt 9 hónappal kell kezdeni, hiszen az anya nemcsak a testét, de a lelkét is adja gyermekének, és **a korai éveknél döntő szerepe van a zenei ízlés, a gondolkodás fejlődésében.** (KODÁLY: 1974. I. 246.)

„Ha nem ültetjük el a zenei szép magvát a legzsengőbb korban, később hiába próbálkozunk vele; ellepte a lelket a gyom...” (KODÁLY: 1974. II. 494.)

Kodály alapvetéseit igazolják az agykutatások, a korai fejlődésről, tanulásról szóló tudományos ismeretek. Hámosi József „Az emberi agy aszimmetriái” c. könyvében azt írja, hogy *„... az ének–zene, a muzikalitás éppolyan alapvető eleme a teljesebb emberi személyiség kialakulásának [...], mint általában is az emberi beszéd. A jobb félteke kommunikációja, nyelve a muzsika, amelynek a születéskor kapott adottságokra alapozó kifejlesztése éppolyan fontos (lenne), mint a verbális, illetve más – matematikai, etc. – képességek (jó-rossz) kialakítása.”* Tehát ahol az élet első éveiben hiányzik a zenei fejlesztés, – akár csak a beszédfejlődésben –, kiküszöbölhetetlen hibák rögzülnek. Később már nem betölthető űr tátong a zenei fogékonyság, a zeneértés, a zenei megnyilvánulások helyén, nem alakul ki az igény a zenei önkifejezésre, a zenehallgatásra, a zene befogadására.

A kisgyermeknevelői munka a gyermekek életkorából adódóan nagyon összetett, a felelősség óriási. A hivatáshoz alapvetően szükséges gyermekszeretet mellett nagyfokú zeneszeretetre, igényességre, tudatosságra is szükség van, mert ha a zenei nevelést elhanyagoljuk, súlyosan ártunk a gyermekeknek, életre szóló károkat okozhatunk.

Az igényesen végzett bölcsődei zenei nevelés napjainkban is Kodály zenepedagógiai koncepciójának alapelveire, és Forrai Katalin szellemiségére, tanításaira épül. Összhangban van a bölcsődei nevelés–gondozás alapelveivel, és a Játék a bölcsődében módszertani levél tartalmával.

„A zene mindenkié!” (KODÁLY: 1974. I. 7.). Ez a gondolat a bölcsődei gyakorlatban azt jelenti, hogy a zenét **hozzáférhetővé, elérhetővé** tesszük minden bölcsődés gyermek számára, függetlenül attól, hogy milyen a családi környezete, hány hónapos, ép, egészséges vagy fogyatékkal élő. Az **életkori sajátosságokat** figyelembe véve élő énekszót, személyes kapcsolatban történő éneket, hangszeres játékot alkalmazunk, mert a csecsemő– és a kisgyermek számára így lesz érzékelhető, befogadható a zene. A befogadásban fontos szerepe van minden érzékszervnek: a hallási, a látási, a tapintási ingereknek egyaránt. Énekhangunkkal, a dalok kezdőhangjának helyes megválasztásával alkalmazkodunk a gyermekek magas hangjához, mert így a hangszalagok megerőltetése nélkül utánozhatnak bennünket.

A zenei anyagot **gondosan megválogatjuk**, akár a táplálékot. „**Csak tiszta forrásból**”, elsősorban a néphagyományból (magyar gyermekdalok, mondókák, népdalok) énekelünk, mert ezzel segíthetjük természetes módon az anyanyelv és a zenei anyanyelv azonos időben történő tanulását, az alapvető nyelvi, zenei törvényszerűségek elsajátítását. A kisgyermeknevelőknek legalább 100–150 dalt, mondókát kell emlékezetből tudni, hogy a gyermekek igényeinek és a helyzeteknek megfelelően tudjanak választani.

A kisgyermekesztétikai érzéke, kritikai képessége még kialakulatlan, mindent elfogadnak, befogadnak, az értékest és az értéktelent egyaránt. A mi feladatunk, hogy a zenei anyag gondos megválasztásával **megvédjük őket a nem kívánatos zenei hatásoktól**, vagy legalább ellensúlyozzuk azokat. Kodály azt mondta, hogy a „zenei mérég” ellen csak jó zenével lehet védekezni: „...csakis a művészi érték való a gyermeknek! Minden más árt neki. A csecsemő táplálékát is jobban megválogatják, mint a felnőttét. »Vitamindús« zenei táplálék kell a gyermeknek” (KODÁLY: 1974: 41.)

Ha műzenét választunk, csakis igényes hangszeres zene vagy jó versre írt mű lehet (pl. Kodály: *Kis emberek dalai, Gryllus Vilmos dalai*), mert „a gyermeknek a legjobb éppen elég jó.” (KODÁLY, 1974: I. 111.)

A bölcsődei csoporton belül **egyénileg** foglalkozunk minden gyermekkel. Ehhez fontos, hogy jól ismerjük az egyéni tulajdonságokat, a családi környezetet. A szülőktől megkérdezzük, szoktak-e énekelni, milyen zenét hall a gyermek, van-e kedvenc dala, melyik dallal nyugtatható meg, énekelnek-e esténként, elalvás előtt. A kapott információkat figyelembe vesszük. Megkülönböztetett figyelmet fordítunk a valamilyen ok miatt hátránnyal induló, korai fejlesztésre szoruló gyermekekre, és fejlődését – szakemberekkel együttműködve – zenével is elősegítjük. Rendszeresen megfigyeljük, hogyan reagálnak a gyermekek a zenei élményekre (figyelem, érdeklődés, önkéntes részvétel, érzelmek, mozgás, aktivitás, beszéd- és énekhang, játék, társkapcsolat, stb.), és hogyan fejlődnek általa. A fejlődést mindig az adott gyermek egyéni tulajdonságaihoz, fejlődési ritmusához viszonyítjuk, és a legnagyobb tapintattal, megerősítéssel, bátorítással segítjük. Tapasztalatainkat megbeszéljük a nevelőtársakkal, a szülőkkel, és feljegyezzük a gyermekekről vezetett egyéni dokumentációba.

A bölcsődei zenei nevelés **gondos tervezést, céltudatos helyzetteremtést** feltételez. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy „A bölcsődei nevelés–gondozás országos alapprogramja” és a bölcsőde helyi szakmai programja alapján az adott csoport számára egy évre, de legalább

negyedévre – az évkör ritmusának megfelelően – megtervezzük a zenei anyagokat és a tevékenységeket. A tervezetben megfogalmazzuk, mit szeretnénk elérni, milyen feladataink vannak. Ez lehet pl. a személyes kapcsolatok és a bizalom kialakítása, a beszédfejlődés, a mozgásfejlődés, társas kapcsolatok segítése. Megtervezzük, milyen módszereket alkalmazunk, milyen eszközöket (játék, báb, kép, hangszer) használunk, milyen egyéb programokat (zenedélután, szülőcsoport, daltanulás) szervezünk. Megtervezzük, mit szándékozunk ismételve énekelni, mit meghallgatásra, alkalmakra, ünnepekre, jeles napokra. A tervezet megvalósítása nem kötelező, ahogy a gyermekek részvétele sem. Rugalmasan alkalmazzuk, mindenkor figyelembe vesszük a gyermekek hangulatát, érdeklődését, aktivitását.

A kisgyermek fő tevékenysége, tanulási formája a **játék**. Az a helyzet érdekes számára, melyhez játék kapcsolódik, és lehetőség van mozgásra. A zenei nevelés nem igényel külön szervezett időt. A folyamatos napirenden belül a játék helyzeteiben, elsősorban **szabad játék** és kezdeményezés alkalmával valósul meg. Fel kell ismernünk azokat a helyzeteket, amikor énekléssel, egyéb zenei tevékenységgel kapcsolódhatunk a gyermekek játékához.

A zenei nevelés nap mint nap **rendszeresen** ismétlődő tevékenység a bölcsődében. Sokszor tapasztaljuk, hogy hasonlóan, mintegy forgatókönyv alapján történnek az események. A reggelizés után szokványos a csendes játék, a könyvekhez kapcsolódó éneklés. Ebéd előtt pedig a nagymozgásos, táncos, tornás tevékenység a gyakoribb. Arra törekszünk, hogy a gyermekek naponta többször átélhessenek zenei élményeket. Mivel egy-egy dal, mondóka néhány másodperc csupán, a gyermek mire ráfigyel és felfogja, már véget is ér. Az **ismétlések** szükségesek emiatt is, és azért, hogy kialakuljon a hangulat, és a zenei hatás tartós maradjon. Addig ismételjük a kis hangterjedelmű, egyszerű ritmusú, páros lüktetésű dalokat, míg a gyermekek figyelme, érdeklődése megkívánja. Az ismétlés célja tehát nem a direkt tanítás! Az önkéntelen figyelem, érdeklődés és játék útján így is sok dalt megtanulnak a gyerekek. **Fokozatosan** haladunk a zene világában az egyszerű énekektől a bonyolultabbak felé, az ismerttől az ismeretlen, a konkrétól az absztrakt felé; miközben figyelembe vesszük a gyermekek fogékonyságát, érdeklődését, aktivitását.

Sokszor felmerül a kérdés, hogy **énekeljünk-e a gondozás helyzeteiben**, hiszen a néphagyományban számtalan gondozással kapcsolatos mondóka, ének található. Ezek ősi, mély anyai érzésekből fakadnak, kifejezik a szeretetet, a gyengédséget, és segítik a gyermeket a kellemes vagy a kellemetlen helyzetek átélésében. Erről a kérdéstről a szakmában és a képzőhelyeken is megoszlanak a vélemények. A bölcsődés gyermek csoportban él, és csak a *fürdőszobai gondozások* alkalmával van néhány percig csoporton kívül a nevelővel. **Fontos, hogy a gondozás meghitt, kellemes hangulatú legyen, a gyermek aktív részese lehessen a vele történő eseményeknek.** A gyermek ismeretében a **kisgyermeknevelő kompetenciája** annak eldöntése, hogy alkalmaz-e simogató, vigasztaló, mosdató, fürdető, testrészmegnevező dalt, mondókát a gondozás légköre, a gyermek megnyugtató, hangulatának javítása, együttműködési kedvének motiválása érdekében. Ha igen, vigyázni kell arra, hogy a szóbeli közlésen legyen a hangsúly, a gyermek figyelme ne terelődjön el a helyzetről, a helyes szokásokról, az önállóságról, és legyen elég idő a többi gyermek gondos ellátására is. *Étkezés közben* soha nem énekelünk, mert ha a gyermekek önkéntelenül utánoz, félrenyelhet! A pihenést, ellazulást, elalvást segíthetjük altatódalokkal (*Tente baba, aludjál; Csicsijja, babája; Csenden lépkedj*). A személyhez szóló kellemes énekhang, a közvetlen testkontaktus, a nyugalom, a biztonságérzés, a megszokott póttárgy együtt, kondicionált reflexként hatva könnyíti az elalvást. Különösen jó szolgálatot tesz a beszoktatás idején.

A gondozások légköre, nyugalma a felnőtt szeretetteljes, tapintatos bánásmódjától, gyermekre irányuló figyelmétől, válaszkészségétől függ, amit nem pótolhat a legszebb hangon előadott ének sem!

A **zenei nevelés alkalmai, módjai** közül leggyakoribb a bölcsődében a közvetlen személyes kapcsolatban történő éneklés, és ezen belül is az **ölbeli játék**, ami a szeretet, az elfogadás kifejezése. A csecsemő és a kisgyermek természetes igénye az ölben tartózkodás, a testközelség, ez fontos lelki szükségletet elégít ki, érzelmi biztonságot nyújt számára. Ezekben a helyzetekben örömet, élményt adnak a csak neki szóló arc-, fej- kéz- és lábjátékok, ujjszámolók, ringatók, tapsoltatók, vigasztalók, simogatók, csiklandozók, dögönyözők, höcögtetők, lovagoltatók, stb.

A játékos mozdulatokkal kifejezzük a történeteket, megjelenítjük a **szimbólumokat**: a gyermek tenyere lábas, de lehet kert is, az ökle cipő, pogácsa, az ujjai malacok, a váll domb (*Kerekecske, dombocska, Borsót főztem, Én kis kertem kerteltem, Süti, süti pogácsát, Ez a malac piacra megy*). Úgy csinálunk, mintha főznénk, mintha ennénk, mintha aludnánk, mintha utaznánk. Ezzel nemcsak fokozzuk a játék örömét, de megerősítjük a szimbolikus gondolkodást is, ami alapvetően fontos a későbbi életben a **művészetek befogadásához**, élvezetéhez, a belső képek készítéséhez. A mondókákat dallamosan, az ének és a beszéd határán, „emelt hangon” mondjuk, mintegy „előadjuk”. Játsszunk a hangszín, a hangerő, hangmagasság, a tempó változtatásával. A szöveget erőteljesen ritmizáljuk, úgy, ahogyan a hangsúly és a szavak lejtése megkívánja. **A mozgás által lelassul a beszédtempó**, így a gyermeknek lehetősége van figyelni az artikulációt, a hangzók pontos ejtését, ami segíti az utánzásra épülő **beszédtanulást**, a pontos kiejtést. Tudatos **non-verbális kommunikációval** jelezzük a történeteket, a fokozódó feszültséget, végül a csattanót, a humort, az örömteli oldódást. Forrai Katalintól azt tanultuk, hogy minden kis apró mondóka egy igazi dráma: valami történik benne, valami feszültség, konfliktus keletkezik, és akkor jó, ha csattanóval, humorral feloldódik. Az érintés, a humor, a nevetés, kacagás fokozza az endorfinok (boldogsághormonok) termelődését, ami testi-lelki jó érzést ad, oldja a feszültséget, a stresszt, ezáltal erősíti az immunrendszert, egyaránt védi a gyermek és a felnőtt testi-lelki egészségét.

Az együttjátszás: örömet okoz a felnőttek és a gyermeknek egyaránt, mélyíti a kapcsolatukat, lehetőséget nyújt egymás jobb megismerésére, biztonságot nyújt a gyermeknek, a tapasztalatszerzési, tanulási lehetőségek bővülését jelenti.” (KORINTUS M.NÉ ÉS MTSAI, 1997: 20.)

Az egészséges gyermek önállóan, aktívan mozog, szabadon kísérletezik a különböző mozgásformákkal, gyakorolja a nagymozgásokat, próbára teszi képességeit. Örömmel fogadja, ha játékkal kapcsolódunk mozgásához. A testi fejlettségnek, mozgásfejlettségnek megfelelő **állítatók, jártatók, sétáltatók, táncoltatók** (*Áll a baba, áll; Tánci baba, Erre kakas, erre tyúk; Sétálunk, sétálunk; Cini, cini, muzsika*) változatos mozgástevékenységre adnak lehetőséget. A gyermeket biztonságosan fogjuk, tartjuk, és a szövegnek megfelelően játsszunk vele: állítgatjuk, kézen fogva vezetgetjük, lépegetünk, táncoltatjuk. A szöveget jó ritmusosan hangsúlyozzuk, az egyenletes lüktetést érzékeltetve mondjuk. A játékoságot, az örömet az egyenletes mozgás és a váratlan mozgásváltás (pl. dobbantás, guggolás, fordulás) adja. Nem cél a mozgásfejlesztés, de lehet következmény.

A gyűjteményekben sok variáció található az ölbeli, a mozgásos játékokból. Az a jó, ha azt választjuk, amit szeretünk, mert így leszünk hitelesek a gyermek számára. A gyermek nevét beleénekeljük, így még jobban személyéhez szóló, kedves lesz számára.

Más alkalommal valamilyen **játékeszközt** használunk, a gyermek látóterében mozgatjuk, érzékeltetjük a zene lüktetését. Célja lehet kapcsolatfelvétel, érdeklődéskeltés, játékkezdeményezés, motiválás, ötletadás, ismeretadás, együttjátszás, a hangulat befolyásolása. A játék mozgósítja a gyermek képzeletét, segíti a fantázia működését, a szimbólumok megértését. Olyan eszközt választunk, ami megfelel a gyermek tevékenységének és a helyzetnek. Legfontosabb játékeszköz a **baba**, a maci, mint a gyermeket megszemélyesítő, szimbolizáló tárgy.

Eljátszhatjuk velük a gyermek számára ismerős helyzeteket:

- A baba, a maci áll, jár, sétál, mosakodik, öltözködik, eszik, alszik, felébred, hintázik, táncol (*Jár a baba, jár; Sétálunk, sétálunk; Tej, túró, tejjel, Hinta, palinta; Cini-cini muzsika*).
- Egy építőkocka lehet hajó (*Megy a hajó a Dunán*).
- Egy nagyobb kocka lehet rádió, amit az ölkben tartunk, és ha a gyermek „bekapcsolja” énekelünk, „szól a rádió”, ha „kikapcsolja”, elhallgatunk.
- Egy nagyobb fagolyó lehet dió (*Erre csörög a dió*).
- Egy színes sál lehet kígyó (*Tekeredik a kígyó*).
- Egy puha kendő, zokni, pompon lehet cica, kutya (*Itt sétál, ott mászkál; Tarka kutya*).
- Bábot mozgatva énekelünk állatokról, gyerekekről, felnőttekről, történetekről (*Béka a fa tövén; Katalinka szállj el; Kis kacska; Nyuszi, Gyuszi; Én elmentem a vásárba; Hová mégy te; Hopp, Juliska; Járjunk táncot*).
- Képeskönyv nézegetés közben állatokról énekelünk. Utánozzuk a hangjukat, változtatjuk a hangmagasságot, a tempót, a hangerőt (*brummogunk, mint a medve; csiripelünk, mint az énekesmadarak; trillázunk, mint a pacsirta; morgunk, mint a kiskutya; nyávogunk, mint a cica*).
- A dalokhoz képes kártyákat, tapadó figurákat készítünk (gyümölcsök, termések, természeti jelenségek, stb.), és ezekről énekelünk.
- Születésnapot köszöntünk játéktortával (*Ég a gyertya, ég, Kapud előtt állok; Jöttem, karikán; Most érkezünk ez helyre*).
- Főzőcskzés közben énekelünk (*Borsót főztem; Réce, ruca, vadliba; Süssél, süssél rétest*).
- Gyurmázáskor énekelünk a formálódó figurákról (*Kis, kis kígyó; Csiga, biga; Kiugrott a gombóc*).

A további ötleteknek csak a fantáziánk szabhat határt.

Más alkalommal **zenehallgatásra** szoktatjuk a gyermekeket. A csoport hangulatának megfelelő dalt énekelünk, dúdolunk, hangszeren játszunk. Technikai eszközt nem használunk, mert a zenei hangok helyett ráterelődik a gyermekek figyelmé. A zenehallgatás kapcsolódhat játéktevékenységhez, kezdeményezéshez, meséléshez, bábozáshoz. Már kialakult, elmélyült játékot ne zavarjon meg. Célunk, hogy megtanuljanak türelmesen várni, figyelni a zenére, a hangokra, és befogadják, átéljék a zenét. Az élő zene nyugalmat áraszt, érzelmi biztonságot ad. A gyerekek körbeülnek bennünket, átélják a zenét, hajladoznak, ringatóznak, táncikálnak. Azt, hogy „tetszett” vagy „szép volt”, soha nem kérdezzük. Non-verbális jelzéseikből kiolvassuk az érzelmi hatást. Előfordul, hogy kérdés nélkül, maguk is kifejezik: „nagyon szép”, „tetszik”. Nagyobb hangterjedelmű, bonyolultabb ritmusú, szimbólumokban, metaforákban gazdag gyermekdalokat, népdalokat, igényes műzenét választunk, és csak kevésszer, egyszer kétszer ismételünk.

- Énekelhetünk állatokról, fákról, virágokról, természetéről, évszakokról, időjárásról, gyümölcsökről, termésekről, gyermekekről, lányokról, fiúkról, felnőttekről, jeles napokról (*Badacsonyi szőlőhegyen; Kellene szép kert; Tisza partján, Alma, alma; Báránkámnak; Nyuszi Gyuszi; Este van már, nyolc óra; Menyasszony, vőlegény; Csipp, csepp, csepereg; Erdő, erdő, de magos a; Szállnak, szállnak; Hőember; Ingóbingó kikeleti; Fűzzünk lombot; Orgona ága*).
- Tréfás dalokat éneklünk (*Kimint a ház, az ablakon; Árkot ugrott a szúnyog; Három szabó legények; Virágéknál ég a világ*).
- A nevelőtárssal két szólamban, kánonban énekeljük a gyermekek számára már jól ismert dalokat (*Süss fel nap; Megfogtam egy szúnyogot; Pál, Kata, Péter; Komáromi kisleány*).

A zenehallgatás közben gyermekeink önkéntelenül megismerik népdalaink csodálatos dallamvezetését, tökéletes formavilágát. „Átmossa” lelküket a jó zene, az értékes zene.

A zenehallgatás másik formája a hangszeres játék. A hangszerek látványa, hangja gazdagítja a zenei élményeket, jó hangulatot teremt, utánzásra készlet. A gyerekek velünk éneklnek a dalt, „furulyát” építenek a kockákból, ritmikusan mozognak, hajladoznak, táncolnak. Közvetlen tapasztalatot szerezhetnek a hangszer tulajdonságairól, formájáról, anyagáról, tapintásáról. Nem használunk elhangolódo játékhangszereket (pl. melodika, játékszongora, szintetizátor), mert rongálja a zenei hallást, és a hangjuk sem szép. A játékkészletbe nem teszünk játékfurulyát, sípot, mert azon kívül, hogy használatuk megemeli a zajszintet, hangjuk ijesztő lehet, balesetveszélyt, fertőzésveszélyt is jelentenek.

A szakképzéseken szopránfurulyán tanulnak játszani a leendő kisgyermeknevelők. Szeged MJVÖ Bölcsődéiben alapítványi támogatással vásároltunk szoprán-és altfurulyákat, szerveztünk furulyaoktatást. A „Ciróka–maróka Furulyaegyüttes” tagjai rendszeresen szerepelnek rendezvényeken. Szoktunk bölcsődei zenedélután, házi koncertet szervezni zeneiskolát végzett kisgyermeknevelők, zenetanár szülők, népzeneészek, zenét tanuló gyerekek közreműködésével.

A gyerekek vonzódnak a hangot adó játékokhoz, a rázható, ütögethető hangszerekhez. Ha a környezetükben nincs ilyen, maguk csinálnak. Ötletekből kifogyhatatlanok: összeütögetik, vödörben rázzák az építőkockákat, dobként használják a lábást, stb. Saját cselekvésükbe belefeledkezve, hangadással, kiáltozással kísérik mozdulataikat. Ez még nem zenei megnyilvánulás, de mindenképpen önkifejezés, ahogyan a játék is az: érzelem, kíváncsiság, motiváció húzódik mögötte. A csoportokban elhelyezett természetes anyagú **ritmushangszerek** felidéznek azt az ősi időszakot, amikor az ember abból készített hangszert, amit a természetben talált: fából, csontból, termésekből, kőből. Egyszerű, élvezhető hangú „hangszert” készíthetünk különböző anyagok (homok, kavics, borsó, bab, kukorica, rizs fadarab, fakanál, doboz, dió, gesztenye, kupak) ötletes felhasználásával. Az új anyagok, formák felkeltik a gyermekek figyelmét, kipróbálásra ösztönzik őket. Segítségünkkel fokozatosan megismerhetik a hangszerek tulajdonságait, tapasztalatot szerezhetnek mozdulataik és a hangzás összefüggéséről. Így válik „megfoghatóvá”, tapinthatóvá számukra a hang, a ritmus. A mozdulatok hatására fejlődik a manipuláció, a finommotorika, a szem–kéz koordináció, a térpercepció, az egyensúlyérzékelés. Arra ügyelünk, hogy ne terhelje túl sok inger az idegrendszert, és ne a zajkeltés, hanem a zenei hatás érvényesüljön. A hangszerhasználathoz szabályokat alakítunk ki, ugyanúgy, mint más játékokhoz. A gyerekek megtanulják, hol a helyük, hol játszhatnak velük, hogy figyeljenek a hangokra, várják ki egymást, és ne vegyék ki egymás kezéből. Napi rendszerességgel nem kezdeményezünk ritmushangszeres játékot, mert ez nem készletti a gyermekeket olyan mértékben nyelvi vagy énekes önkifejezésre, mint az énekszó. Játshatunk hangszerfelismerést, utánozhatjuk az állatok mély vagy magas hangját, érzékeltethetjük jól ismert mondóka, vers lüktetését (*Kip-kop kalapács, Gyerekek, gyerekek, szeretik a peracet; Jákobnak volt hat fia; Fut, robog a kicsi kocs, Galagonya, Száncsengő*).

A bölcsődei csoportokban adódnak **nehéz helyzetek**, melyek megoldásában – de nem a megoldás helyett! – jó szolgálatot tesz az énekszó:

- A családtól való elszakadás – bármilyen kíméletesen történik – megterhelő a kisgyermek számára. A személyhez szóló kedves hang oldja a gyermek szorongását, megnyugtatja, könnyebben elfogadja az idegen személyt és a környezetet, könnyebben játékba hívható (*Áspis, kerekes; Kis hurka, nagy hurka; Sűrű erdő kopasz mező*).
- A gátolt, bátortalan, a szomorkodó gyermek hangulatát befolyásolhatjuk ölbeli játékkal (*Kis hurka; Csip, csip, csóka; Kerekecske, gombocska*).
- Az önálló játék megindulását segítik a hintáztatók, hajcálók, lovagoltatók (*Hinta, palinta; Így mennek a huszárok; Hej, Gyula*).
- Ha bent szaladgálnak, olyan énekes játékot kezdeményezünk, mellyel balesetveszély nélkül levezethetik mozgásigényüket. A dalok ritmusa segíti a mozgásritmust, ez pedig a zenei ritmusérzék fejlődését (*Fél lábadat felemeled; Fut, szalad a pejkó; Ugráljunk, mint a verebek*).

- A szélsőséges indulatok, harag, dac, türelmetlenség levezetését, a konfliktushelyzetek feloldását segíthetjük derűs, csendes énekkel, játék kezdeményezésével (*Én is pisze; Sírás, nevetés; Aki engem nem szeret; Kicsi járom, Tea, kávé; Két kis kakas*).
- A bejönni, kimenni nem akaró gyermeket dallammal hívogatjuk (*Sírás, nevetés; Cicuskám, kelj fel*).
- A síró, nyafogó gyermeket halk énekkel, dúdolgatással csitítjuk (*Ácsi, baba; Sír a gyerek*).
- A „bibist” mutató gyermeket „ráolvasással gyógyítjuk”, nyugtatjuk (*Áj, báj, kecskeháj; Áspis, kerekes*).
- A túl hangos játékzaj csökken a halk dúdolás, énekszó hatására.

További lehetőségek:

A **hallásnevelés** érdekében ráirányítjuk a figyelmet a környezet hangjaira (természeti környezet, közlekedés, járművek hangja, beszéd, sírás, nevetés, csend hangja, stb.) Konkrétan megnevezzük mi az a hang, és milyennek halljuk. Ezzel tanulási tapasztalatokat közvetítünk: „kopog az eső”, „zizegnek a falevelek”, „csiripelnek a madarak”. Utánozzuk hangokkal, improvizált énekkel, képekkel. Ez érzékennyé teszi a gyermekeket a hangok iránt, és a jó hangulathoz is hozzájárul.

Jó példát mutatunk a **helyes beszédlegrézssel, rekeszlegrézssel**. A légzőgyakorlatokat átszellőztetett csoportszobában, só-szobában végezzük. Kilégzésnél sziszegünk, mint a kígyó, zümmögünk, mint a méhek, lihegünk, mint a kiskutyák, susogunk, mint a szél; kezünket leheljük. Belégzésnél virágot szagolunk, szimatolunk, szürcsölünk. Ugyanezt eszközökkel is végezzük, papírgalacsint, szalagot, zacskót, buborékot, papírhajót fújunk.

A **matematikai fogalmakról** játékos mozgással együtt nyújtunk tapasztalatokat, érzékeltetjük a gyermekek számára, pl. az Egy, megérett a meggy; Egy üveg alma, Kicsi orr, kicsi áll, Kerekecske, gombocská segítségével.

A mozgásfejlődésben és az egyensúlyérzék fejlődésében a legkisebb kortól jelentős szerepe van az énekes, mondókás játékoknak. A 2–3 év közötti gyermekek mozgásigényét kielégíthetjük a **játékos torna** kezdeményezésével is. Az ének, a mondóka tartalmát, ritmusát megjelenítjük különböző nagymozgásokkal, és akinek kedve van, bekapcsolódik, utánozza. Ismert rigmusra lépegetünk, körbejárunk (*Aki nem lép egyszerre; Jákobnak volt hat fia*), karunkat mozgatjuk (*Szántsunk, vessünk, boronáljunk; Kaszálj Pista*), futkározunk (*Fussunk, szaladjunk*), ugráncolunk, szökdelünk (*Ugráljunk, mit a verebek; Fél lábadat felemeled; Hipp, hopp, haja, hopp*), páros játékot kezdeményezünk (*Húzz, húzz engemet; Kocsis, kocsis, komámasszony*). Megjelenítjük az állatok mozgását: jobbra–balra dülöngélünk, billegünk, mint a maci, nyújtózkodunk, mint a cica. Ismételtetünk, és a befejezést mindig előre jelezzük.

A bölcsődei gyermekcsoportokban tehát sokféleképpen alkalmazható a zene, a zenei nevelés. Összekapcsolódik a nevelés többi területével, pl. a vizuális neveléssel, a környezeti neveléssel, a mozgásfejlesztéssel.

Fontos, hogy **a szülőket segítsük mintanyújtással, értékek közvetítésével, zenei anyagok megismertetésével.** Ennek érdekében:

- A csoport faliújságján elhelyezzük az aktuális mondókákat, dalokat (dalos füzetben vagy egyenként).
- A gyermeköltözőben „zenedobozt” helyezünk el, és a beletett szöveget, kottát hazavihetik a szülők.
- A szülőcsoportos beszélgetés egyik témája lehet a zenei nevelés.
- Lehetőséget adunk a szülőknek arra, hogy megfigyelhessék a csoportban a zenei nevelést.
- „Énekeljünk, mondókázzunk együtt” délutánt, baba–mama klubot szervezünk, ahol közösen tanuljuk a dalokat, mondókákat, játékokat.

Mindezzel sokat tehetünk nemcsak a zenei nevelés, hanem néphagyományaink megőrzése, kulturális értékeink továbbadása, a család és a bölcsőde jó kapcsolata, közösséggé fejlődése érdekében is.

A minőségi munka alapkövetelmény a bölcsődében. Ehhez folyamatos szakmai fejlődés, képzés, önképzés szükséges. Fontosnak tartjuk az új kutatások eredményeinek megismerését, és a lehetőségek szerinti beépítését a gyakorlatba. **Házi továbbképzés, tapasztalatcsere** alkalmával megfigyeljük a bölcsődei csoportokban az éneklés, mondókázás helyzetét, a gyermekek megnyilvánulásait, a kisgyermeknevelő munkáját. Dalokat, mondókákat tanulunk, begyakoroljuk a játékos mozgásokat. Összeállítjuk a bölcsődei korcsoportok dal-és mondókakészletét. Szegeden a Módszertani Bölcsődében Zenei műhelyt szervezünk a régió kisgyermeknevelőinek. A foglalkozásokon a fentiek mellett néphagyományokat, dalokat, mondókákat gyűjtünk, ritmushangszereket, bábokat készítünk, előkészülünk a szülőcsoportos foglalkozáshoz, közös színházlátogatást, koncertlátogatást szervezünk.

Tisztelt Konferencia! Kedves Kollégák!

A fentieket hallgatva talán úgy érzik, hogy a bölcsődei zenei nevelés terén minden rendben van. Bár a felsorolt példák többsége gyakorlatból vett, és nem egyedi, valljuk be őszintén, hogy a gyermekekről való gondoskodás, nevelés, gondozás jó színvonalú ellátása mellett még nem értük el a bölcsődékben azt a szintet, hogy büszkén és elégedetten azt mondhassuk: a zenei nevelés terén minden rendben van!

Sajnos, ezt számos tényező akadályozza:

- A képzésben **nincs pályaalakmassági vizsgálat**, így **ének-zenei készség vizsgálat** sem, bár a szakma több évtizede igényli ezt. A tanulók sokszor a képzés alatt döbbennek rá, hogy énekelni, furulyázni is kell, és van, aki szorong ettől.
- Az iskolarendszeren kívüli képzésekben nagyon **alacsony az ének–zene óraszám**.
- Az érettségi után szakképzésre jövők **kevés dalt tudnak**, alig emlékeznek néhányra, mondókás játékokra pedig egyáltalán nem.
- A kisgyermeknevelők többsége **nem rendelkezik alapvető zenei készségekkel**: nem tud kottát olvasni, írni, így önállóan nem képes dalt tanulni.
- Gyakran **mélyen énekelnek**, ami akadályozza a gyermekek bekapcsolódását, hallásfejlődését.
- **Bizonytalanok** a kisgyermeknevelők abban, hogy melyek az un. **nem kívánatos dalok**, és miért nem ajánlottak ezek a bölcsődében (pl. népies műdalok, németből fordított tandalok, angolszász tornáztatók, mozgatók: *A gazda rétre megy, Boci, boci, tarka; Egyszer volt egy kemence, Előre a kezedet, Erdő szélén házikó, Ha jó a kedved; Icipici házikó, Így ketyeg az óra, Megy a gyűrű, Nyuszi ül a fűben*). Rendszeres magyarázatot igényel, hogy ezek idegenek a magyar hangzásvilágtól, a zenei anyanyelvtől, rombolják a gyerekek zenei ízlését, hallását, énekhangját.
- Az énekléshez való viszonyt erősen befolyásolják az **iskolai negatív** tapasztalatok: a „*te inkább ne énekelj*”, „*nincs helyed a kórusban*” hatására önbizalomhiány alakul ki.
- **Tévhitek élnek**, pl. hogy bizonyos dalok (pl. *Katalinka, szállj, el; Gólya, gólya, gilice; Csiga, biga gyere ki*) agressziót váltanak ki, ezért inkább nem éneklük a kisgyermeknevelők, vagy megváltoztatják, „kificamítják” a szöveget.
- Sokféle új módszer, kezdeményezés tapasztalható a bölcsődékben, olvasható a szakmai programokban, ami jó, amennyiben gyermekközpontúságot, jó ízlést és nem múlt **divatirányzatot, szülői elvárást** képvisel.
- **Magnóról, CD-ről** hallgatott „babazene”, „relaxációs zene”, alkotótevékenységhez kapcsolódó zene, néptáncoktatás nem a 3 éven aluli gyermek igénye, egyáltalán nem javasolható a bölcsődében! Otthon a legtöbb gyermek sok időt tölt a tévé, a számítógép előtt, vagy háttérzajként hallja, és ez nyugtalanná, feszültté teszi. A

személyes kapcsolatot, az élő zenét nem pótolhatja a legjobb minőségű hangfelvétel sem!

- **Továbbképzésre** nagyon kevés a lehetőség. Az állami normatíva összege nagyon kevés, és jövőre lehet, hogy ennyi sem lesz. Az alacsony bérből, fizetésből élőkől nem várható el, hogy finanszírozzák a továbbképzések teljes költségét.
- **Kevés a szakmai kontroll**, a folyamatos szakmai segítség, így a minőség javítása is nehéz. A jövő évtől pedig az is bizonytalan, hogy lesznek-e módszertani intézmények. Megszűnésük minden szempontból nagy veszteség a szakmának!
- **Kevés a zenei neveléssel foglalkozó szakember** a bölcsődei területen. Néhány elhivatott viszi tovább fáradhatatlanul a „fáklyát”, „őrzi a lángot”.

Örvendetes, hogy jelennek meg napjainkban is kiváló gyűjtemények – kaphatóak pl. Forrai Katalin kötetei –, ami nagy segítséget ad az értékes zenei anyag választásához, a módszerek elsajátításához. Vannak CD-melléklettel együtt megjelenő kiadványok **Gróh Ilonától**, ami segíti a korosztálynak való dalok megtanulását is.

Tisztelt Konferencia! Kedves Kollégák!

A kisgyermeknevelői hivatás legszebb feladata zenei nevelés, sok meghitt pillanatot eredményez. A nevelő legfőbb munkaeszköze a saját **személyisége**. Munkájának sikere, így a zenei nevelés is, döntő mértékben a személyiségén, és ezen belül a zenéhez való viszonyán múlik. A gyermekek rendkívül érzékenyek az őket ért hatásokra, így megérik, hogy őszintén, szívből énekelünk vagy kötelességszerűen, és előbb–utóbb az egész csoport úgy viszonyul a zenéhez, ahogyan tőlünk hallják, látják. A fent említett jó gyakorlatok háttérben énekelni, zenélni szerető kisgyermeknevelők, bölcsődevezetők állnak, olyanok, akik szívügyüknek tekintik a zenei nevelést, és fáradhatatlanul sokat tesznek érte. Nehéz időket élünk, nagyon nagy szükség van – gyermeknek és felnőttnek egyaránt – a lelki **táplálékra, a tiszta forrásra!** A Forrai Katalintól kapott példa kötelez bennünket. Szellemi öröksége – a Kodály-konceptióval együtt – továbbra is meghatározó a kicsinyek zenei nevelésével foglalkozók számára. Hálásak vagyunk Kati néninek, és tisztelettel tartozunk, mert követelt tőlünk: elvárta, hogy **még többet tegyünk, és még jobban tegyük.**

Hiszem, mert hinni akarom, hogy él a dal a bölcsődében a kisgyermeknevelők ajkán, és minden csoportban mindennapi lelki táplálék a zene, a tiszta forrás.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Kérem, tekintsek meg néhány perces filmünket, mely bepillantás ad a szegedi bölcsődébe.

Felhasznált irodalom

- *A bölcsődei nevelés–gondozás országos alapprogramja.* (2008) Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- Forrai K. (1986): *Ének a bölcsődében.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Kodály Z. (1974): *Visszatekintés I–II. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Korintus Mné–Nyitrai Á.–Rózsa J. (1997): *Játék a bölcsődében.* Budapest: Bölcsődék Országos Módszertani Intézete.

A felhasznált dalok, mondókák forrásai

- Borsai I.–Kovács Á. (1983): *Cinege, cinege, kismadár. Népi mondókák, gyermekjátékok kicsinyeknek.* Budapest: MRT Minerva.
- Forrai K. (1965): *Szomszéd népek dalai.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Forrai K. (1974): *Ének az óvodában.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Forrai K. (1978): *Daloló ABC.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Forrai K. (1986): *Ének a bölcsődében.* Zeneműkiadó.
- Forrai K. szerk. (1999) *Európai gyermekdalok I–II.* Budapest: Zeneműkiadó.

- Forrai K. (2006): *Jár a baba, jár.* Budapest: Holnap Kiadó.
- Gállné Gróh I. (2010): *Ringató. Énekeljünk és játszunk a legkisebbekkel.* CD melléklettel. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Gágyor J. (1982): *Megy a gyűrű vándorútra. Gyermekjátékok és mondókák I–II.* Bp: Gondolat.
- Járdányi P. (1973): *Terefere Tercsi. Gyermekdalok.* (szerk. Forrai K.) Budapest: Zeneműkiadó.
- Kiss Á. (2000) *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény.* Budapest Holnap Kiadó.
- Kerényi Gy. (1957): *Gyermekjátékdalok.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Kodály Z. (1962): *Kis emberek dalai.* Budapest: Zeneműkiadó.
- Moldoványi Zs. vál. (1997): *Hóc–hóc katona.* Budapest: Móra Könyvkiadó.

Kissné Fazekas Ibolya

Forrai Katalin Díjas szaktanácsadó
Dél-alföldi Regionális Módszertani Bölcsőde
Szeged